

ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE SCHOOL COURSE OF GEOGRAPHY

В статті розглядаються важливість та можливості впровадження концепції сталого розвитку в шкільному курсі географії. Починаючи з аналізу сучасних глобальних проблем, зосереджується увага на ролі освіти в формуванні свідомого та відповідального підходу до сталого розвитку.

У статті розглядаються конкретні завдання, які можуть бути вирішені завдяки впровадженню цієї концепції, зокрема, залучення учнів до дослідження проблем екологічного характеру та сприяння їхній активній участі в розв'язанні цих проблем. Також розкриті практичні аспекти впровадження концепції сталого розвитку у шкільному курсі географії та пропонуються конкретні методи та приклади для навчальних закладів. Висвітлюються можливі переваги для розвитку учнівських навичок та свідомості. У світі, що стикається зі складними екологічними, економічними та соціальними викликами, важливо забезпечити відповідне виховання молодого покоління. Шкільна освіта відіграє вирішальну роль у формуванні свідомого та відповідального підходу до розвитку суспільства. Ця стаття присвячена розгляду впровадження концепції сталого розвитку в навчальний курс географії в школі, як одного із ключових інструментів у формуванні ціннісних орієнтирів та навичок учнів.

В статті аналізуються сучасні глобальні проблеми, такі як зміна клімату, втрата біорізноманіття та економічні нерівності, та доводять, що зростаюча свідомість про ці проблеми є важливою складовою сталого розвитку. Впровадження концепції сталого розвитку у шкільний курс географії може сприяти розвитку учнівської свідомості та розумінню взаємозв'язків між людиною та навколишнім середовищем. Розглядаються конкретні завдання та методи, які можуть бути використані для успішного впровадження цієї концепції у навчальний процес. Зокрема, обговорюються інтерактивні методи навчання, використання сучасних навчальних технологій та співпраця з місцевими громадами. статті є підкреслення важливості впровадження концепції сталого розвитку у шкільний курс географії та надання практичних порад для навчальних закладів у цьому процесі. Автори прагнуть стимулювати активну участь шкіл у формуванні екологічно свідомого та відповідального майбутнього.

Ключові слова: сталий розвиток, географічна освіта, географія, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, навчальна програма.

The article examines the importance and possibilities of implementing the concept of sustainable development in the school geography course. Starting with the analysis of modern global problems, attention is focused on the role of education in the formation of a conscious and responsible approach to sustainable development.

The article considers specific tasks that can be solved thanks to the implementation of this concept, in particular, involving students in the study of environmental problems and promoting their active participation in solving these problems. The practical aspects of implementing the concept of sustainable development in the school geography course are also revealed, and specific methods and examples for educational institutions are offered. Possible advantages for the development of student skills and consciousness are highlighted.

In a world facing complex environmental, economic and social challenges, it is important to ensure the appropriate upbringing of the younger generation. School education plays a decisive role in the formation of a conscious and responsible approach to the development of society. This article is devoted to the consideration of the introduction of the concept of sustainable development into the geography curriculum at school, as one of the key tools in the formation of students' value orientations and skills.

The article examines contemporary global issues such as climate change, biodiversity loss and economic inequality, and argues that growing awareness of these issues is an important component of sustainable development. Introducing the concept of sustainable development into the school geography course can contribute to the development of student consciousness and understanding of the relationship between man and the environment. Specific tasks and methods that can be used to successfully implement this concept in the educational process are considered. In particular, interactive learning methods, the use of modern educational technologies and cooperation with local communities are discussed. article is to emphasize the importance of introducing the concept of sustainable development into the school geography course and to provide practical advice for educational institutions in this process. The authors seek to stimulate the active participation of schools in the formation of an environmentally conscious and responsible future.

Key words: sustainable development, geographic education, geography, State standard of basic and comprehensive general secondary education, curriculum.

УДК 373.5.091-313:91
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/69.1.17>

Ковальська К.В.,
канд. іст. наук,
доцент кафедри географії, екології
і методики навчання
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі

Постановка проблеми. У зв'язку зі змінами в суспільному житті та новими вимогами до особистості в умовах глобалізації освіти, роль географії в формуванні високоінтелектуального, творчого та всебічно розвинутого підростаючого покоління стає все більш важливою. Для забезпечення

повноцінної освіти учнів старших класів, шкільна географічна освіта повинна бути профільною, враховуючи їхні індивідуальні особливості.

Останні дослідження та публікації розглядають проблему ефективної навчальної діяльності школярів, яка привертає увагу педагогів, психологів,

філософів та інших спеціалістів. Для вирішення цієї проблеми важливо розглянути форми організації, що сприятимуть активному пізнанню учнів, підвищенню рівня їх знань та умінь, а також будуть основою для подальшого професійного самовизначення молоді.

У світовому контексті останнім десятиліттям спостерігається тенденція переорієнтації освіти на цілі сталого розвитку, яка втілюється у заходах, проведених під егідою ЮНЕСКО. Наприклад, у 2014 році прийнято Глобальну програму дій для сталого розвитку, до якої приєдналася Україна, що передбачає інтеграцію цих принципів у навчальні програми. Державний стандарт освіти також вказує на необхідність оцінювати значення сталого розвитку для людства у навчанні з географії. Тому дослідження включення цих ідей у методику навчання географії є актуальним у сучасних умовах модернізації навчально-виховного процесу [1].

Перехід до нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, який був прийнятий в 2011 році, є важливим кроком у модернізації освітньої системи України. Цей стандарт ґрунтується на особистісно зорієнтованому, компетентнісному та діяльнісному підходах, що сприяють розвитку учнів як особистостей, здатних до самореалізації та успішного функціонування в сучасному суспільстві.

Основні принципи нового стандарту включають індивідуалізацію навчання, активну участь учнів у навчальному процесі, розвиток критичного мислення та творчих здібностей, формування ключових компетентностей. Важливою складовою нового стандарту є інтердисциплінарний підхід, який сприяє зв'язку між різними предметами та формуванню цілісного уявлення про світ.

У контексті географічної освіти цей підхід передбачає формування учнів географічної компетентності, здатних аналізувати глобальні проблеми, розуміти взаємозв'язки між людьми, суспільством та природою, розвивати критичне мислення та приймати обґрунтовані рішення. Географія в цьому контексті стає не лише засобом передачі знань про світ, але й інструментом для розвитку ключових компетентностей учнів.

Таким чином, новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти сприяє не лише покращенню якості навчання, а й формуванню готовності учнів до життя у сучасному інформаційному суспільстві. Такий підхід узгоджується із «Концепцією регіональної системи освіти для сталого розвитку», в якій зазначено: «освіта для сталого розвитку – сучасний підхід до організації навчального процесу, що включає інформування членів суспільства про основні проблеми сталого розвитку, формування світогляду, що базується на засадах сталості, переорієнтацію навчання з передачі знань на встановлення діалогу, орієнтацію на

порушення та практичне розв'язання місцевих проблем» [3].

Міжнародні документи розрізняють чотири рівні сталого розвитку: індивідуальний, локальний, національний та глобальний. На індивідуальному рівні вважається, що будь-які зміни у навколишньому середовищі виникають через дії окремої людини, тому необхідно радикально змінити свідомість кожної особистості щодо можливих наслідків її дій. На локальному рівні увага зосереджена на колективному характері життєдіяльності. Збалансовані взаємини між господарством та природою підкреслюються на рівні локальних соціальних груп – поселень, підприємств.

Національний і глобальний рівні сталого розвитку включають в себе індивідуальні, групові та загальнолюдські аспекти. Взаємодія між населенням, господарством та природою потребує регулювання та управління на рівнях країни та світу. Це підтверджується Порядком денним XXI століття, який визначається як «основний закон планети Земля» та «кодекс поведінки держав» [7, с. 14]. Один з основних принципів для розробки навчальних курсів географії – це взаємозв'язок чотирьох просторових рівнів для розуміння концепції сталого розвитку. У контексті сталості, яка розширює принципи сталого розвитку, важливо розглядати місцеві питання на глобальному рівні, оскільки їх вирішення може мати глобальні наслідки. Ця ідея втілює екологічний імператив Римського клубу: «Мислити – глобально, діяти – локально». Основною ідеєю у галузі географічної освіти в XXI столітті стала Концепція сталого розвитку суспільства, яка активно підтримується ООН і визнана національною стратегією. Важливо враховувати, що сталий розвиток передбачає активну участь всіх громадян у збереженні навколишнього середовища, на відміну від попередньої практики, коли цю відповідальність несли лише уряди[2].

Отже, у галузі географічної освіти важливою світоглядною ідеєю XXI століття є Концепція сталого розвитку суспільства, яку розроблено під егідою ООН і визнано як одну з національних стратегій нашої країни. У відміну від попередніх підходів, де відповідальність за стан довкілля покладалась переважно на уряди, сталий розвиток передбачає активну участь всіх громадян у збереженні навколишнього середовища. Таким чином, основною метою вивчення географічних знань учнями є створення основи для формування особистості, яка здатна приймати рішення та діяти в інтересах збереження природи. Суть ідей сталого розвитку суспільства та способи їх втілення у навчально-виховний процес досліджуються численними вченими, як вітчизняними, так і зарубіжними.

Зокрема, проблему екологічної освіти і культури школярів висвітлено в працях Г. П. Пустовіт, Н. А. Пустовіт, та ін. Так, С. В. Совгіра [10]

розглядала екологічні знання як складник екологічного світогляду, як екологічні знання впливають на формування екологічного світогляду. Вона визначила екологізацію як один із чотирьох ключових напрямків у географічній науці та навчанні географії. У монографії Л. М. Немець [4] була розроблена концепція моделі енвіроментальної освіти для школярів, що ґрунтується на ноосферно-світоглядній освітній парадигмі.

Метою цієї статті є розгляд важливості та переваг впровадження концепції сталого розвитку в шкільний курс географії. Ми спробуємо визначити, як ця концепція може стати ключовим елементом освітнього процесу, сприяючи формуванню учнівської свідомості про важливість збалансованого розвитку та збереження навколишнього середовища. Також ми розглянемо можливі шляхи інтеграції цієї концепції в навчальний процес, щоб стимулювати в учнів зацікавленість та активну участь у розв'язанні глобальних проблем.

В статті ми спробуємо дослідити важливість і переваги впровадження концепції сталого розвитку в шкільний курс географії. Наше завдання полягатиме у висвітленні наступних пунктів: розглянути сутність та основні принципи концепції сталого розвитку і визначимо її важливість у контексті сучасного світу; визначити, як географічна наука може впливати на розуміння та впровадження принципів сталого розвитку, а також як вона допомагає аналізувати взаємозв'язки між людством та природою; розглянемо переваги, які можуть виникнути внаслідок включення концепції сталого розвитку в навчальну програму географії для школярів.

Виклад основного матеріалу. Шкільна географія відіграє ключову роль у формуванні освітньої бази для сталого розвитку. Вона поєднує знання про взаємозв'язок та взаємодію природи і суспільства, допомагаючи учням розуміти складні процеси, що відбуваються на планеті. Шкільна географія досліджує проблеми сталого розвитку, які виникають у процесі економічного, соціального та екологічного розвитку суспільства.

Вивчення географії дозволяє учням отримати комплексне уявлення про взаємозв'язок людини з природою, розуміти важливість збереження природних ресурсів та екосистем для майбутніх поколінь. Це сприяє формуванню екологічної свідомості та вихованню екологічно відповідальних громадян.

Шкільна географія також вивчає проблеми глобального характеру, такі як зміна клімату, деградація ґрунтів, водних ресурсів та біорізноманіття. Учні отримують можливість аналізувати ці проблеми, розробляти стратегії їх вирішення та приймати обґрунтовані рішення на основі глобальних викликів. Таким чином, шкільна географія є важливим інструментом у формуванні освітньої бази

для сталого розвитку, сприяючи розвитку комплексного мислення, аналітичних навичок та екологічної свідомості учнів.

Через вивчення наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток», учні 6 класу формують відповідальність та екологічну свідомість, щоб зберігати і захищати довкілля, усвідомлювати сталий розвиток і бути готовими брати участь у вирішенні питань довкілля та розвитку суспільства. Початок вивчення географії, як науки, розпочинається з вступного уроку, де вчитель пояснює, що географія – це комплексна наука, яка об'єднує природу, населення, господарську діяльність та їх взаємозв'язки. Учні формують уявлення про географічну картину світу та усвідомлюють значення географічних знань.

Під час вивчення розділу «Оболонки Землі», учні розуміють антропогенний вплив та негативні наслідки людської діяльності. Важливо підкреслити, як кожен може вплинути на вирішення глобальних проблем, використовуючи цінні навички у побуті, такі як економія води, сортування сміття та інші прийоми, що сприяють екологічному способу життя. Завершальною темою є «Антропосфера», де учні розуміють необхідність проведення практичних заходів для усунення негативних наслідків господарської діяльності [6].

У сьомому класі учні формують уявлення про проблеми сталого розвитку з територіального погляду. Особлива увага приділяється вивченню материків та океанів, з фокусом на антропогенне навантаження та екологічні проблеми цих територій. Також учні знайомляться з найвідомішими об'єктами, які входять до Світової природної і культурної спадщини ЮНЕСКО. При вивченні розділу про океани формується уявлення про шляхи вирішення екологічних проблем Світового океану. Можливо запропонувати учням розділитися на команди та обрати один із запропонованих океанів для аналізу впливу людини на його морських мешканців. Курс «Материки та океани» завершується темою «Екологічні проблеми материків та океанів», де наголошується на міжнародному співробітництві у вирішенні екологічних проблем. Також розглядаються міжнародні організації з охорони природи [1].

У процесі вивчення географії у 8 класі (Україна у світі: природа, населення) особлива увага приділяється постійним проблемам розвитку нашої країни. Важливими завданнями для України є перехід до раціональної структури виробництва, боротьба з бідністю, підвищення рівня життя населення, збереження здоров'я, забезпечення безпеки та доступу до освіти. У програмі курсу враховуються стійкі екологічні аспекти розвитку України.

В курсі також акцентується увага на стратегії сталого розвитку України, яка є документом довгострокового планування, ґрунтованим на сучасних

міжнародних принципах співіснування людини та навколишнього середовища. Цей документ визначає мету, завдання та пріоритети напрямків розвитку українського суспільства у шляху до досягнення економічної, соціальної та екологічної рівноваги [1].

У курсі «Україна і світове господарство» у 9-му класі вивчається економічна географія та її взаємодія з навколишнім середовищем. Аналізуються різні сектори економіки та шляхи їх модернізації. Особлива увага приділяється потребі в розвитку «зеленого» землеробства у сільському господарстві. Тема «лісове господарство» допомагає учням розуміти екологічне значення лісу та необхідність його збереження. При вивченні добувної промисловості обговорюються як позитивні, так і негативні наслідки діяльності підприємств первинного сектору на природне середовище та суспільство, а також пропонуються виважені рішення. Важливою є також тема «Міжнародний туризм», який включає заходи збереження місцевого середовища та культури. При вивченні географії в 9 класі розглядаються глобальні проблеми людства та важливість сталого розвитку як стратегії для розв'язання цих проблем. Обговорюються також конкретні питання, такі як Кіотський протокол щодо скорочення викидів парникових газів, потреба у зупинці знищення лісових територій, обмеження використання води та заохочення скорочення споживання природних ресурсів промисловістю країни [1].

Одним з основних аспектів шкільної географічної освіти є розгляд сучасних економічних та екологічних проблем людства, пояснення принципів та світового досвіду раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища, а також сталого (збалансованого) розвитку. В програмі для профільних класів 10-го класу виділено значно більше часу (15 годин замість 2 годин у звичайних класах) на вивчення розділу «Сучасні проблеми і стратегії розвитку світу та України на ХХІ століття», що сприяє більш глибокому засвоєнню понять сталого розвитку учнями старших класів. У 11-му класі учні продовжують вивчати принципи та світовий досвід раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища у розділі, що присвячений суспільно-географічному аналізу глобальних проблем людства [9].

Курс «Географія: регіони та країни» у 10-му класі спрямований на ознайомлення учнів з особливостями населення та організацією господарської діяльності у різних регіонах світу та окремих країнах. Це вивчення допомагає учням зрозуміти різноманітні процеси, що відбуваються в країнах, та їх вплив на всесвітню ситуацію. Одним із завдань може бути проведення дослідження про національну стратегію сталого розвитку однієї з країн

світу. Це надасть учням можливість поглиблено вивчити конкретну країну, її особливості, розвиток та проблеми, а також засвоїти принципи сталого розвитку та їх практичне застосування. Важливим для учнів є розуміння процесів, що відбуваються в країнах, та їх наслідків для всього світу.

Географічна освіта дозволяє учням розглядати світ у комплексі, розуміти взаємозв'язок між різними країнами та регіонами, а також враховувати глобальні наслідки різних процесів. Вивчення географії у 11-му класі дозволяє учням глибше досліджувати проблеми сталого розвитку людства. Програма включає ознайомлення з передумовами наукового розуміння взаємодії людини і природи, зокрема дослідженнями В. І. Вернадського щодо біосфери та її розвитку. Відомий український педагог Василь Сухомлинський також розвивав ідеї гармонізації відносин із природою та формування світосприйняття через всебічне пізнання законів її існування та діяльності, шляхом викладання природознавчих (екологізація) і суспільствознавчих (гуманізація) курсів протягом всього циклу освіти .

У розділі «Сучасні проблеми і стратегії розвитку світу та України на ХХІ століття» розглядаються глобальні стратегії, прогнози та основні положення програмних документів, що були ухвалені на міжнародних конференціях з екологічних питань, таких як Стокгольмська конференція з екологічних питань, конференції глав держав та урядів з екологічних питань навколишнього середовища та сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро та Йоганнесбурзі. У цьому розділі учням розкриваються завдання сталого розвитку, його основні показники, сутність сталого суспільства, а також аспекти економічного та екологічного розвитку, включаючи різноманітні підходи до вирішення проблеми сталого розвитку. Також висвітлюється досвід та труднощі впровадження принципів сталого розвитку на різних рівнях – глобальному, національному та регіональному. Учні мають можливість оцінити різні підходи та стратегії, які використовуються для досягнення сталого розвитку, а також вивчити проблеми, з якими стикаються суспільства під час їх впровадження [9].

Такий підхід узгоджується із «Концепцією регіональної системи освіти для сталого розвитку», в якій зазначено: «освіта для сталого розвитку – сучасний підхід до організації навчального процесу, що включає інформування членів суспільства про основні проблеми сталого розвитку, формування світогляду, що базується на засадах сталості, переорієнтацію навчання з передачі знань на встановлення діалогу, орієнтацію на порушення та практичне розв'язання місцевих проблем» [6].

Міжнародні документи виділяють чотири рівні сталого розвитку: індивідуальний, локальний, національний, глобальний. На індивідуальному

рівні враховується, що будь-які зміни у довкіллі зумовлені діяльністю окремої людини, тому необхідні радикальні зміни у свідомості кожної особистості стосовно можливих наслідків її дій. Локальний рівень обумовлений колективною природою життєдіяльності. Збалансоване співвідношення між господарством і природою акцентується на рівні місцевих соціальних інтеграцій – поселень, підприємств.

Так, національний рівень сталого розвитку передбачає розробку та впровадження національних стратегій, програм та політик, спрямованих на забезпечення сталого розвитку країни. Це включає в себе регулювання використання природних ресурсів, забезпечення економічної стійкості, соціальної справедливості та охорони навколишнього середовища.

На глобальному рівні сталого розвитку важливо співпрацювати між країнами для вирішення глобальних проблем, таких як зміна клімату, біорізноманіття, забезпечення стабільності світових фінансів тощо. Для цього існують міжнародні угоди, конвенції та організації, які сприяють спільним зусиллям у сфері сталого розвитку.

Управління національними та глобальними аспектами сталого розвитку вимагає координації дій між урядом, громадськими організаціями, бізнесом та іншими зацікавленими сторонами. Це допомагає забезпечити баланс між потребами сучасного суспільства та збереженням ресурсів для майбутніх поколінь.

Висновки. У результаті проведених значних реформ у сфері освіти в Україні, у 2020 році було ухвалено закон «Про загальну середню освіту», який докладно розглядає зміни, впроваджені цією реформою. Таким чином, важливою стала роль шкільного курсу географії у поширенні ідеї сталого розвитку серед учнів, оскільки він сприяє усвідомленню гармонійного співвідношення між людиною та природою. Зміст курсу повинен створювати основу для формування світогляду учня, готувати його до життя в навколишньому середовищі та суспільстві, а навчальний процес має бути практично значущим. Таким чином, освіта в Україні визнає важливість включення питань сталого розвитку у навчальні програми для формування свідомих громадян та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Географія. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 6–9 класи / Міністерство освіти і науки України, 2017. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy5-9klas/2020/geografiya-6-9-14.07.2017.pdf>
2. Декларація по навколишньому середовищу і розвитку. Ріо-де-Жанейро. 3–14 липня 1991. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/ua/often-requested/statestandards/>
4. Немець Л. М. Стійкий розвиток: соціально-географічні аспекти (на прикладі України) : [монографія]. Харків : Факт, 2003. 383 с.
5. Освіта для сталого розвитку. Національна доповідь за 2012 рік http://dea.gov.ua/chapter/osvita_dlya_stalogo_rozvitku_nacional4na_dopovid4_skoro_cheno
6. Підготовка вчителів до викладання питань сталого розвитку. Навчально-методичні матеріали для викладачів вищих педагогічних навчальних закладів та системи післядипломної педагогічної освіти: Посібник. За ред. О.І. Пометун. К. : Педагогічна думка, 2015. 120 с.
7. Пустовіт Н. А. Пустовіт О. Л., Пруцакова Л. Д., Руденко, О. О. Формування екологічної компетентності школярів: [наук. – метод. посібник] Київ. Педагогічна думка, 2008. 64 с.
8. Модельна навчальна програма «Географія. 6–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Запотоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Сovenko В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Нікитчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д., Грома В.Д., Горovий О.В.) <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/pryrodnycha-osvitnia-haluz/>
9. Навчальна програма з географії (профільний рівень) для 10–11 класів загальноосвітніх шкіл, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки. <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58910/>
10. Совгіра С. В. Підготовка майбутнього вчителя до екологічного виховання старшокласників (на краєзнавчому матеріалі) : автореф. дис... канд. пед. наук за спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Світлана Василівна Совгіра. К, 1999. – 20 с.